

Zhodnotenie vývoja trhu práce na Slovensku v roku 2005 a jeho krátkodobý výhľad

Karol MORVAY*

The Analysis of Labour Market Development in Slovakia in 2005 with Short Outlook

Abstract

In previous years, development of macroeconomic parameters was favourable, except the labour market. Trends in unemployment rate, as well as development of real wages seemed not to be in accord with high economic growth. In 2005, the development on the labour market was different, and more favourable than in previous years. However, the reduction of the unemployment rate was connected with the emerging of other kind of imbalance – higher growth of real wages compared with lower growth of productivity. This article explains changes in the development trends in the year 2005, makes statements to some discussed topics (risks of imbalance between wage growth and productivity growth or the scope of tax wedge) and indicates the possible development projections in the years 2006 and 2007.

Keywords: *labour market, employment, labour force*

JEL Classificaton: J21, J31, J64

Úvod

V predchádzajúcich rokoch sme mohli pri celkovom hodnotení vývoja hospodárstva konštatovať, že makroekonomické parametre sa vyvíjali vcelku priaznivo – s výnimkou parametrov trhu práce. Tak vývoj miery nezamestnanosti, ako aj vývoj reálnej mzdy akoby neboli v súlade so silným ekonomickým rastom. V roku 2005 však bol vývoj na trhu práce výrazne odlišný, podstatne priaznivejší ako v predchádzajúcich rokoch. Zmiernenie jednej formy nerovnováhy v podobe poklesu miery nezamestnanosti bolo späť s objavením sa inej formy nerovnováhy

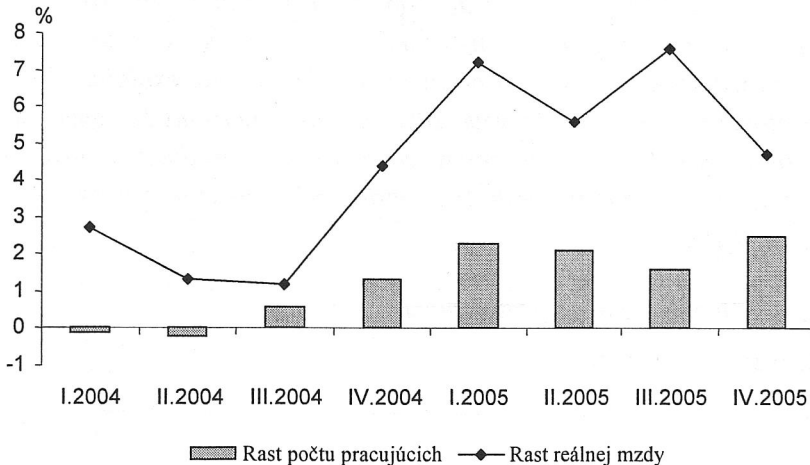
* Karol MORVAY, Ekonomický ústav SAV, Šancová 56, 811 05 Bratislava 1; e-mail: karol.morvay@savba.sk

vo forme predstihu rastu miezd pred rastom produktivity. Tento príspevok vysvetľuje zmeny vo vývojových tendenciách v roku 2005, zaujíma stanovisko k niektorým diskutovaným témam (ako sú riziká nerovnováhy medzi rastom miezd a produktivity alebo rozsah daňovo-odvodového klinu) a naznačuje pravdepodobné vývojové tendencie v rokoch 2006 a 2007.

1. Neobvykle silný nárast zamestnanosti

V roku 2005 sa zvýraznili priaznivé tendencie, ktoré sú na trhu práce prítomné (hoci so striedavou výraznosťou) od roku 2002. Posilnenie priaznivých tendencií sa kvantitatívne prejavilo v poklese miery nezamestnanosti, ale hlavne v rekordne¹ silnom náraste počtu pracujúcich a v takisto rekordne silnom náraste reálnej mzdy (graf 1).

Graf 1
Medziročná zmena počtu pracujúcich a reálnej mzdy

Prameň: Štatistický úrad SR [8].

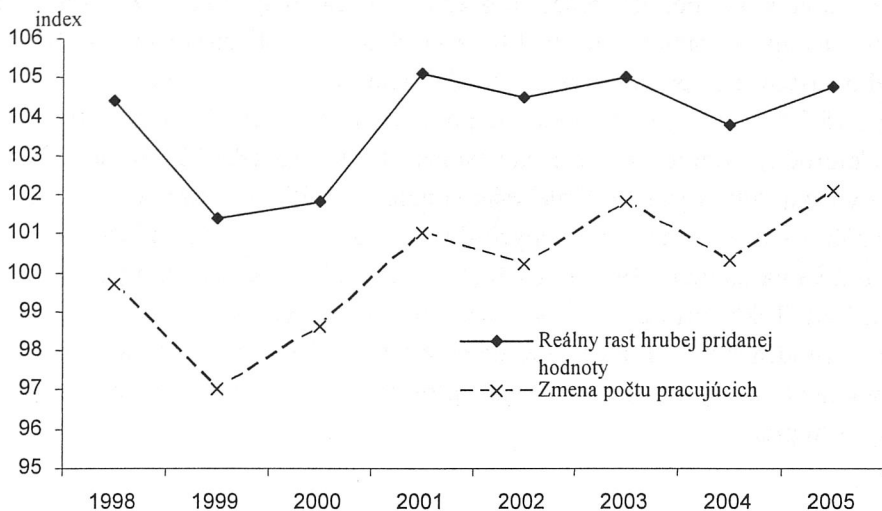
Signály priaznivého vývoja na trhu práce sa objavili už od posledného štvrťroka 2004. Vtedy sa hodnoty všetkých podstatných ukazovateľov trhu práce výrazne posunuli želaným smerom a tým vyvážili menej priaznivé výsledky z predchádzajúcich štvrťrokov 2004. Priam skokovité zlepšenie parametrov trhu práce v závere roka 2004 dávalo tušiť lepšie vyhliadky na rok 2005. Tie sa napokon aj v plnej miere naplnili.

¹ Pojomom *rekordne* tu nemáme na mysli najpriaznivejšiu hodnotu za celú históriu, ale najpriaznivejšiu hodnotu za posledných niekoľko rokov, konkrétne rast reálnej mzdy bol najvyšší za posledných 8 rokov (po roku 1997), rast počtu pracujúcich bol najvyšší za posledných 11 rokov (po roku 1994, t. j. od implementácie metodiky výberového zisťovania pracovných síl).

Silný ekonomický rast našiel svoj odraz na trhu práce v podobe nárastu dopytu po pracovných silách (graf 2).

G r a f 2

Vzťah reálneho rastu pridanej hodnoty a zmien počtu pracujúcich

Prameň: Štatistický úrad SR [2; 3].

V priemere za celý rok 2005 sa zamestnanosť hospodárstva medziročne zvýšila o 2,1 % na 2 216,2 tis. osôb. Podobne ako v minulých rokoch, podstatne vyššia bola dynamika rastu počtu podnikateľov (bez zamestnancov), ich počet sa zvýšil až o 11,5 %. Počet zamestnancov narástol len o 1,3 %. V týchto číslach sa pravdepodobne premieta aj fenomén núteného prechodu zo statusu zamestnanca na podnikateľa, mieru tohto javu však nie je možné kvantifikovať. Najvyššie tempá rastu počtu pracujúcich sa týkali trhových služieb, predovšetkým hotelov a reštaurácií a nehnuteľností, prenájmu a obchodných činností.

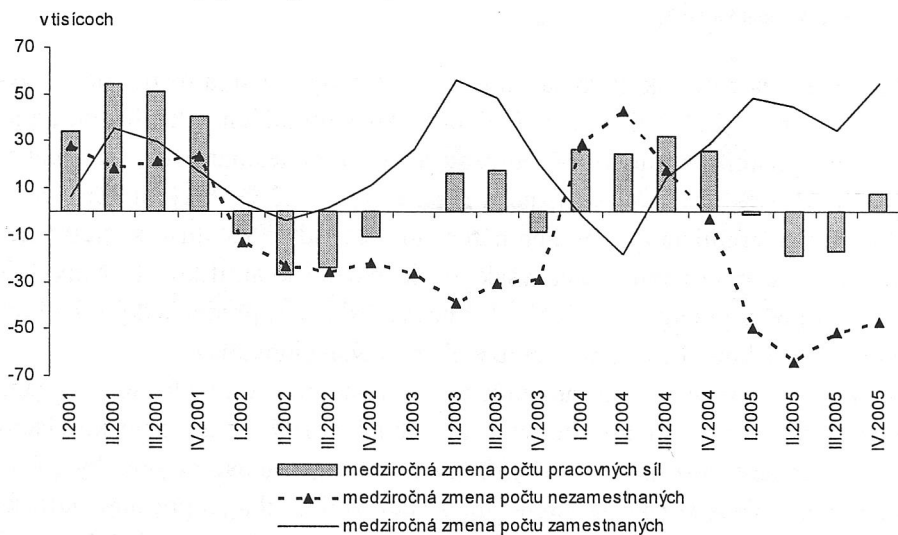
Medziročné zmeny počtu pracujúcich sa pohybujú v súlade so zmenami v tempe rastu hrubej pridanej hodnoty (za obdobie 1998 – 2005 je korelačný koeficient pre tento vzťah 0,909). Väzba zmien zamestnanosti na pohyby celkového HDP je o niečo voľnejšia. Preto sme z HDP zobrali iba jej podstatnú zložku – hrubú pridanú hodnotu. Celkové HDP je totiž ovplyvnené v posledných rokoch výkyvmi v objeme čistých nepriamych daní (dane – subvencie) v dôsledku úprav daňového systému.

Koridor medzi krivkami rastu hrubej pridanej hodnoty a počtu pracujúcich odráža rozsah rastu produktivity práce. Hoci šírka tohto koridoru nie je konštantná, predsa možno s istým zjednodušením konštatovať, že je široký približne 3,8 percentného bodu (p. b.).

2. Celkový ústup nezamestnanosti, výnimkou bol práve najproblémovnejší segment

Relatívne silný (aspoň na pomery trhu práce v SR) rast zamestnanosti spolu s poklesom celkovej ponuky práce (pokles počtu pracovných síl pozri graf 3) sa prejavil v ústupe nezamestnanosti. Miera nezamestnanosti zisťovaná podľa výberového zisťovania pracovných síl medziročne klesla v poslednom štvrtroku 2005 na 15,3 %, čo je síce vysoká, ale predsa najnižšia hodnota od 1. štvrtroka 1999. Celoročný priemer miery nezamestnanosti klesol z 18,1 % v roku 2004 na 16,2 % v roku 2005 (graf 4). Stále však silnelo „tvrdé jadro“ nezamestnaných – počet osôb v kategórii nezamestnaných dlhšie ako dva roky sa opäť zvýšil, konkrétne o 2 % na takmer 219 tisíc osôb (teda na 53,7 % z celkového počtu nezamestnaných). Takže pri poklese počtu nezamestnaných vo všetkých ostatných kategóriách (podľa dĺžky trvania nezamestnanosti) naďalej narastal najproblémovnejší segment, ktorý potrebuje pomoc prostredníctvom špeciálnych nástrojov politiky trhu práce.

G r a f 3
Medziročné zmeny počtu pracovných síl

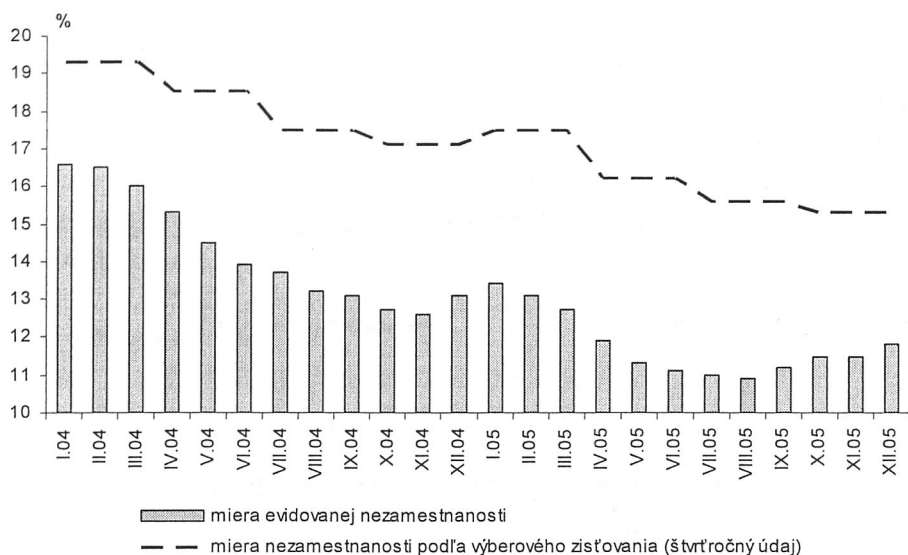

Prameň: Štatistický úrad SR [6].

K poklesu miery nezamestnanosti prispel aj celkový pokles počtu pracovných síl. V porovnaní s rokom 2004, keď silno vzrástol počet pracovných síl (odrazil sa tu posun veku odchodu do dôchodku), v roku 2005 počet pracovných síl klesol, čo zmiernilo napätie na trhu práce. Preto v roku 2005 poklesol počet nezamestnaných podľa výberového zisťovania pracovných síl podstatne silnejšie, ako by dovoľoval rast zamestnanosti.

Graf 4

Miera nezamestnanosti podľa oboch metód jej zisťovania

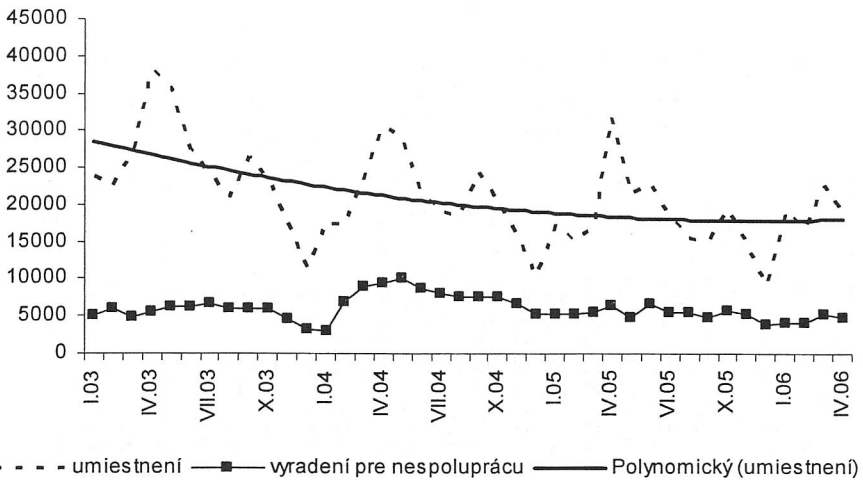
Prameň: Štatistický úrad SR [6].

Pokles miery nezamestnanosti sa dotkol aj regiónov s tradične najvýraznejšou nerovnováhou na trhu práce (Banskobystrický a Košický kraj). Aj napriek tomu bola však miera nezamestnanosti v najproblémovnejšom kraji (Košický kraj 24,7 %) takmer päťnásobne vyššia ako v regióne hlavného mesta (v Bratislavskom kraji 5,2 %).

Miera nezamestnanosti vyjadrená podľa počtu evidovaných nezamestnaných dosahovala o viac ako 4 percentuálne body nižšiu úroveň ako spomínané hodnoty namerané výberovým zisťovaním pracovných síl (v celoročnom priemere dosiahla 11,7 %). Táto diferenciacia vyplýva nielen z inej metodiky zisťovania nezamestnanosti, ale aj z iného predmetu zobrazenia: výberové zisťovanie zobrazuje, koľko osôb je bez práce (bez ohľadu na to, či sú registrovaní), miera evidovanej nezamestnanosti zobrazuje podiel osôb evidovaných v registroch úradov práce. Sprísňovanie pravidiel na zotrvávanie v registroch úradov práce v období od roku 2003 spôsobilo vypadnutie istého segmentu uchádzačov o prácu z registrov, hoci zrejme nie všetci sú pracujúci.

Ak zúžime pohľad na nezamestnaných evidovaných úradmi práce, zisťujeme, že ich priemerný mesačný odlev z dôvodu umiestnenia na trhu práce je čoraz nižší (graf 5). Je to dané tým, že jednak klesá celkový počet osôb v evidencii, ale aj tým, že v evidencii postupne zostáva tá najproblémovnejšia zložka nezamestnaných, teda osoby nezamestnateľné. V každom prípade počet úspešných sprostredkovaní úradmi práce klesá (neklesá však počet osôb vyradovaných kvôli „nespolupráci“).

Graf 5
Vývoj odlevu nezamestnaných z evidencie úradov práce

Prameň: Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny SR. <www.upsvar.sk>.

V politike trhu práce a v sociálnej politike nastali zmeny, ktoré korigujú predchádzajúcu politiku zameranú na sprísnenie pravidiel sociálnej pomoci a aktivity nezamestnaných. Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR pripravilo súbor opatrení zameraných na podporu zamestnávania sa nezamestnaných osôb, s osobitným zreteľom na znevýhodnené skupiny. Podstatná časť opatrení sa však prejaví na trhu práce až v roku 2006. Na rozdiel od tendencie v predchádzajúcich rokoch nové opatrenia nemajú len charakter sprísnenia podmienok pre nezamestnaných. V niektorých oblastiach bude politika štátu voči nezamestnaným ústretovejšia. Opatrenia sú zamerané na zefektívnenie rekvalifikácií, na rozšírenie foriem pomoci znevýhodneným osobám na trhu práce, zvýšenie priestorovej mobility v prihraničných regiónoch (preplácanie cestovných nákladov pri dochádzke za prácou v susednej krajine).

3. Predstih rastu miezd pred rastom produktivity neznamená vážne ohrozenie stability

Medzi výsledkami fungovania trhu práce v roku 2005 rozhodne zaujme silný rast nominálnej aj reálnej mzdy. Priemerná mzda za rok 2005 dosiahla 17 274 Sk, o 9,2 % viac ako v roku 2004. Reálna mzda vzrástla o 6,3 %. Hlavne v prvom polroku, po zverejnení dát o raste miezd za prvý štvrtrok 2005, reagovala Banková rada NBS so znepokojením na silný rast miezd. Je skutočnosťou, že tempo rastu miezd bolo rýchlejšie ako rast produktivity práce. Nepredpokladáme však, že by to automaticky malo znamenať problém pre konkurencieschopnosť:

1. V období pred rokom 2005 bola dlhodobo opačná konštelácia: rast miezd zaostával za rastom produktivity práce. V priebehu 16 rokov transformácie ekonomiky sa výrazne roztvorili nožnice medzi silno rastúcou produktivitou a premenlivo sa vyvíjajúcou reálnou mzdou. Nemalo by preto prekvapiť, keď aj v budúcnosti dôjde k opačnému javu a rast miezd prevýši rast produktivity. Nemusi ísť automaticky o hrozbu pre makroekonomickú stabilitu.

2. Je málo pravdepodobné, že by taký výrazný predstih rastu miezd pred rastom produktivity, aký sa zaznamenal v roku 2005, pretrvával dlhodobo. Tempo rastu nominálnych miezd sa postupne spomalí pri naďalej vysokom tempe rastu produktivity. Aktéri mzdového vyjednávania zrejme zareagujú na podstatne zníženú mieru inflácie.

3. Ani vysoké tempo rastu miezd neohrozilo schopnosť podnikov tvoriť zisk. Dokonca tempo rastu zisku v nefinančných organizáciách vzrástlo takmer dvojnásobným tempom, ako vzrástli nominálne mzdy. To znamená, že rýchly rast miezd nemal v roku 2005 významnejší negatívny vplyv na finančné výsledky podnikov.²

4. Už niekoľko rokov výrazne klesá mzdová kvóta (vyjadrená ako podiel kompenzácií zamestnancov na hrubom domácom produkte, pričom kompenzácie zamestnancov zahŕňajú hrubé mzdy vrátane odvodov). V roku 2005 dosiahla už len 37,4 %, čo je v medzinárodnom porovnaní nízky podiel (pozri napr. [3]). V období po roku 2001 dochádza k nápadnej zmene štruktúry dôchodkov: posilňuje sa váha podnikateľských dôchodkov (prevádzkové prebytky, zmiešané dôchodky živnostníkov) a klesá podiel dôchodkov zo závislej činnosti (t. j. podiel kompenzácií zamestnancov). Tieto skutočnosti takisto dokazujú, že predstih rastu miezd pred rastom produktivity v roku 2005 nie je vážnym ohrozením stability ekonomiky.

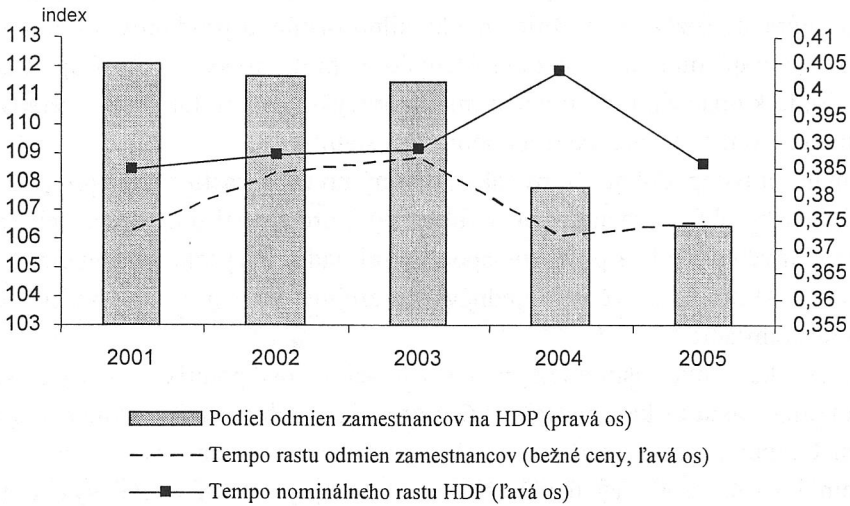
Nerovnomernosť rastu miezd viedla k ďalšiemu prehĺbeniu regionálnych disparít. Priemerná mzda rástla najvyšším percentom tam, kde bola jej úroveň najvyššia (rast o 10,4 % v Bratislavskom kraji, kde dosahovala 23 212 Sk), a najpomalšie rástla tam, kde bola jej úroveň už aj tak najnižšia (rast len o 5,2 % v Prešovskom kraji, kde dosahovala 13 185 Sk).

Opakovaný výskyt podobných proporcií v raste miezd viedol k tomu, že v roku 2005 dosahovala priemerná mzda v Prešovskom kraji len 57 % priemernej mzdy v Bratislavskom kraji.

² Medzi pozitívne aspekty ekonomického vývoja v roku 2005 možno zaradiť aj pokračujúci rast ziskovosti podnikateľského sektora. Podľa predbežných výsledkov sa zisk nefinančných a finančných korporácií v porovnaní s rokom 2004 zvýšil v úhrne o 40,2 % (vo 4. štvrtroku až o 104,9 %). Z celkového objemu zisku 249,5 mld Sk vytvorili nefinančné subjekty 88,5 %, s medzироčným rastom o 16,4 %. Silný rast priemernej mzdy teda rozhodne neohrozil finančnú situáciu podnikov.

Graf 6

Vývoj mzdovej kvóty (podielu kompenzácií zamestnancov na HDP)

Prameň: Vlastné prepočty podľa údajov Štatistického úradu SR.

4. Daňové zaťaženie práce na Slovensku v roku 2005 v medzinárodnom porovnaní

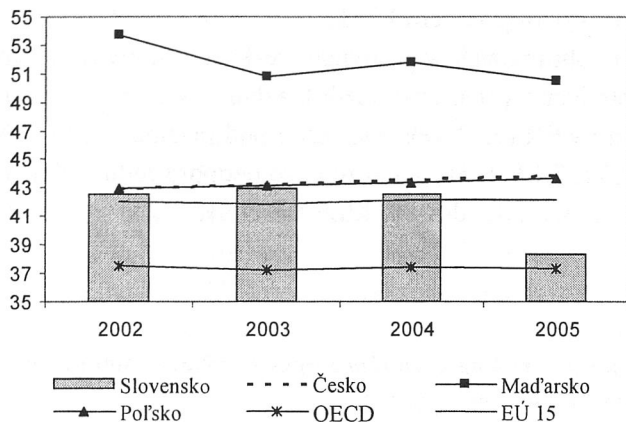
Téma odvodového a daňového zaťaženia bola v roku 2005 mimoriadne frekventovaná: zrejme k tomu prispel úspech v znižovaní daňového zaťaženia, ako aj blízkosť parlamentných volieb.

Vo svojej publikácii *Taxing Wages* priniesla OECD medzinárodný rebríček krajín podľa výšky daňovo-odvodového klinu (*total tax wedge*) v roku 2005. Tento klin sa vyjadruje ako podiel dane z príjmu a odvodov na nákladoch práce. Vyjadruje teda podiel tej časti nákladov práce, ktoré pracovník neinkasuje vo svojej čistej mzde. Databázy OECD spochybňujú frekventované tvrdenia podnikateľských či zamestnávateľských združení o údajne mimoriadne vysokom – hlavne odvodom – zaťažení miezd v SR (čo má neadekvátne navyšovať náklady práce).

Ak sa kalkuluje veľkosť daňovo-odvodového klinu v prípade slobodného bezdetného občana so mzdou na úrovni priemernej mzdy, tak priemerná úroveň klinu za štáty bývalej EÚ 15 dosahuje 42,1 %. V porovnaní s týmto údajom je hodnota v SR 38,3 % podpriemerná (graf 7). Ak však záber rozšírime na celý súbor štátov OECD, veľkosť daňovo-odvodového klinu v SR je nadpriemerná. Priemerný údaj za OECD je totiž výrazne tlačenejší nadol mimo európskymi štátmi, a to hlavne krajinami ako Nový Zéland, Južná Kórea či Mexiko (všetky s klinom pod 20 %). Slovensko má však najmenší daňovo-odvodový klin spomedzi štátov Vyšehradskej skupiny (V 4).

G r a f 7

Veľkosť daňovo-odvodového klinu osamelej bezdetnej osoby so mzdou na úrovni priemernej mzdy (v % z nákladov práce)

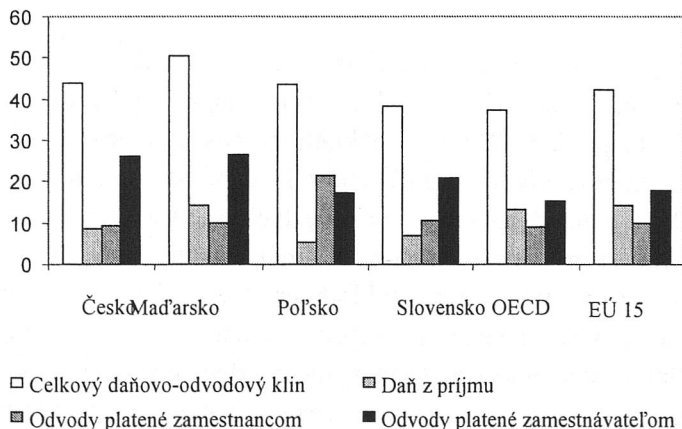

Prameň: Taxing Wages [5].

Pri detailnejšom pohľade na štruktúru daňovo-odvodového klinu je nápadné, že Slovensko vďaka daňovej reforme z roku 2004 dosahuje veľmi nízku zaťaženosť miezd daňou z príjmu. Miera tejto záťaže (6,9 % v prípade bezdetnej samostatnej osoby so mzdou na úrovni priemeru) je približne polovičná v porovnaní s priemerom EÚ 15 (14,2 %). Rezervy existujú skôr v odvodovej záťaži, ani tam však nemožno hovoriť o nejakých extrémnych hodnotách za Slovensko (na Slovensku 20,8 %, priemer v EÚ 15 je 17,8 %, v Česku 25,9 %, v Maďarsku 26,3 %, pozri graf 3).

G r a f 8

Rozbor výšky daňovo-odvodového klinu na jeho komponenty (v % z nákladov práce, za rok 2005)

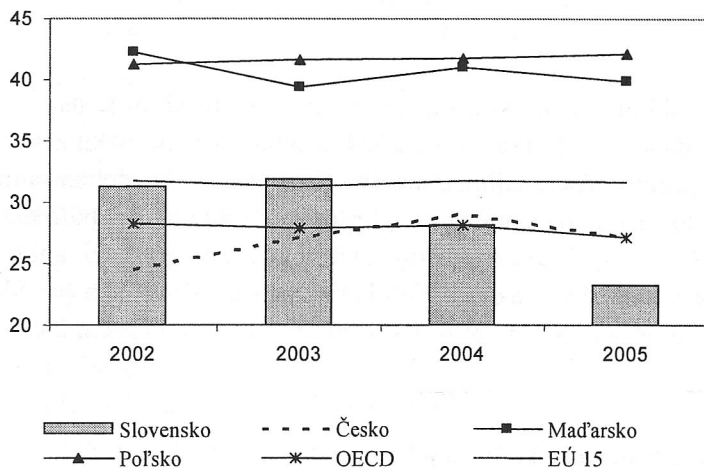
Prameň: Taxing Wages [5].

Skutočnosť, že priemer EÚ 15 je nižší ako slovenská hodnota, je ovplyvnený extrémnou hodnotou v Dánsku, kde zamestnávateľia neplatia odvody. Ak zo súboru vyčleníme Dánsko s nulovou hodnotou odvodov platených zamestnávateľom, hodnota za SR bude na úrovni priemeru EÚ 15.

Slovensko má mimoriadne dobrú pozíciu v porovnaní veľkosti klinu v rodinách s jedným pracovníkom (dosahujúcim priemernú mzdu) a dvomi deťmi (graf 9). V tomto prípade veľkosť klinu v SR (23,2 %) je výrazne pod priemerom EÚ 15 (31,6 %), aj priemerom OECD (27,1 %). Tu sa ukazuje, že podpora rodín s deťmi (prostredníctvom menšieho daňovo-odvodového klinu) je v SR oveľa výraznejšia ako v krajinách EÚ 15.

G r a f 9

Veľkosť daňovo-odvodového klinu – rodina s jedným zamestnaným, dvomi deťmi a mzdou na úrovni priemeru (v % z nákladov práce)

Prameň: Taxing Wages [5].

Zo zverejnených dát je však nápadná ešte ďalšia vec: Slovensko má druhé najnižšie celkové náklady práce prepočítané v USD s použitím parity kúpnej sily (SR 15 748, priemer EÚ 15 je 42 317). Nižšie náklady práce má už iba Mexiko (12 031). Takže: nech by aj bola odvodová zaťaženosť kladená na zamestnávateľa vysoká, stále sú celkové náklady práce (aj vrátane týchto „vysokých“ odvodov) mimoriadne nízke a výrazne zaostávajú aj za ostatnými štátmi V 4.

Uvedené zistenia nemajú spochybníť potrebu hľadania možností na znižovanie odvodov (a zvlášť odvodov platených zamestnávateľom). Priestor na obmedzovanie daňovo-odvodového klinu je však potrebné hľadať, ide o jeden zo spôsobov podpory ďalšieho rastu nezamestnanosti. Ale rozhodne treba odmietnuť tézu, že rozsah tohto klinu by na Slovensku bol v medzinárodnom porovnaní mimoriadne veľký.

* * *

V roku 2006 bude na úroveň zamestnanosti vplývať ďalší silný ekonomický rast presahujúci 6 %, osobitne spustenie výroby v nových podnikoch v automobilovom priemysle (hoci ešte nie na plnú kapacitu). V menšej miere k rastu zamestnanosti prispeje aj posilnenie programov zameraných na zamestnávanie osôb znevýhodnených na trhu práce. Porovnávacia báza tempa rastu zamestnanosti z roku 2005 je však vysoká, preto tempo rastu zamestnanosti z roku 2005 (2,1 %) zrejme prekonané nebude. Ale medziročný rast zamestnanosti v intervale 1,6 – 2,0 % je vysoko pravdepodobný. Sprievodným javom bude pokles miery nezamestnanosti podľa Výberového zisťovania pracovných síl [6] na 14,7 – 15,0 %.

Je veľmi málo pravdepodobné, aby sa zopakoval 6,3 %-ný rast reálnej mzdy, ktorý bol v roku 2005 spôsobený tým, že miera inflácie výrazne poklesla pri dočasne zachovanom tempe rastu miezd v „obvyklom koridore“. V roku 2006 je sotva možné čakať ďalší pokles miery inflácie (výsledky za prvé štyri mesiace roka hovoria skôr o miernom náraste miery inflácie), pritom do mzdového vyjednávania sa zrejme premietne spomalenie rastu cenovej hladiny oproti hodnotám obvyklým do roku 2004. Ale prítomné budú aj faktory pôsobiace proti výraznejšiemu spomaleniu rastu nominálnej mzdy: pôjde o narastajúcu vzácnosť pracovnej sily v niektorých profesiách a odvetviach, vytrvalo klesajúcu mieru nezamestnanosti a naďalej značný rast produktivity práce. Údaje o vývoji miezd vo vybraných odvetviach za prvé mesiace roka 2006 potvrdzujú tieto očakávania a vypovedajú o miernom spomalení medziročného rastu miezd. Preto je teda málo pravdepodobné, aby sa zopakoval 9,2 %-ný rast priemernej nominálnej mzdy z roku 2005, hodnota okolo 8 – 8,6 % je oveľa pravdepodobnejšia. Znamená to tempo rastu reálnej mzdy na úrovni okolo 4,5 – 5,0 %.

Literatúra

- [1] Komuniké zo zasadnutia Bankovej rady NBS. Bratislava marec – máj 2005. <http://www.nbs.sk/PRESS/TS050429_2.HTM>
- [2] Makroekonomické ukazovatele štvrtročných národných účtov a pridaná hodnota. Bratislava: Štatistický úrad SR 2005.
- [3] Štatistická správa o základných vývojových tendenciách v hospodárstve SR. Bratislava: Štatistický úrad SR 2001 – 2005.
- [4] MORVAY, K.: Výkonnosť a konkurencieschopnosť Slovenska v integrovanej Európe. Bratislava: M.E.S.A. 10 2005, s. 18 – 24. ISBN 80-89177-06-9.
- [5] Taxing Wages. OECD 2006. <www.oecd.org>.
- [6] Výberové zisťovanie pracovných síl. Bratislava: Štatistický úrad SR 2002 – 2006.
- [7] <www.upsvar.sk>.
- [8] <www.statistics.sk>.